

MITMEKIHILINE SETUMAA

LEMBIT VABA

Arvis Kiristaja „Setomaa kohanimede” (Kiristaja 2013) mitmesajast märksõnast koosnev dokumenteeritud loend annab juba põgusal tutvumisel aimu sellest, kui erinevat algupära nimekihistisi Setumaa esindab. Sealseid kohanimesisid on tulemusrikkalt uurinud Julius Mägiste, Jaak Simm, Peeter Päll, Mariko FASTER jmt. Seetõttu võtan artiklis jutuks üksnes neid küsimusi, mida seni pole kas üldse puudutatud või millele seni ei ole pööratud piisavat tähelepanu.

Setude päritolu kohta käibib erinevaid seisukohti ja arvamusi. Neist levinuima järgi on setud Võrumaalt väljarännanud eestlased, kes asusid tänapäeval Setumaana tuntud alale seal põliselt elanud slaavlaste hulka, viimased olid saabunud Pihkva järve piirkonda kõige varem I at keskpaigas. Kohanimedes kajastub nimepanija ja -kasutaja keel, seega on kohanimed keele-, etnilise ja kultuuriajaloo väärtuslik allikas. Mis tahes piirkonnas võib leida erikeelseid ja -aegseid nimesid, kuid ajapikku võivad kohanimed teisenenud keele- ja kultuurikontekstis sedavõrd muutuda, et algse kuju taastamine pole mõeldav. Ometi lubab juba põgus tutvumine Setumaa kohanimedega väita, et märkimisväärselt suur hulk sealseid toponüüme ei ole läänemeresoome, üldlõunaeeesti, võru-setu ega vene algupära. Setu kohanimistu kajastab täiesti ilmselt veelgi varasema ajajärgu etnilisi olusid.

Balti tüüpi substraatnimed

Mitme põlvkonna nimeuurijad on võinud korduvalt tõdeda, et Loode-Venemaa, sh Pihkvamaa paljude jöenimede häälikuline ilme pole slaavipärane. Loode-Vene hüdronüümide etümoloogiline analüüs on näidanud, et piirkonna balti päritolu nimede hulgas on väga vanapärase iseloomuga, nn balti tüüpi hüdronüüme, millest mõnele leidub vaieldamatu rööbik muinaseuroopa hüdronüümide levilas. Neid on siiski tuvastatud vaid väljaspool Setumaad. Meie teema seisukohalt on aga oluline rõhutada seda, et Loode-Venes esinevad muinaseuroopa hüdronüümid on võinud lähtuda etnoselt, kes on osalenud siinsete balti hõimude kujunemisprotsessis. Uurimistulemused näitavad, et soomeugri (eelkõige läänemeresoome) ja balti päritolu hüdronüümide levilad Peipsi järve idakaldal kohati kattuvad, mis osutab kunagistele kontaktsoonidele, võimalikule segaasustusele ja niihasti balti kui ka läänemeresoome hõimude tähelepanuväärsele osale vene ethnose kujunemisel.

Balti substraatnimede väljaselgitamisega Loode-Venes on tõhusalt tegelenud Vene uurija Ruf Agejeva ja jõudnud seisukohale, et balti hõimudel on olnud oluline osa Loode-Vene etnilistes protsessides (Agejeva 1989: 136). Ta on suutnud näidata, et balti hüdronüümide leviku põhjapiir Loode-Venes ulatub märksa kaugemale, kui seda on arvanud eelkäijad, s.o kuni Soome laheni, Oredeži ja Neva jõe piirkonda Leningradi oblastis (vt Agejeva 1985: 98; Agejeva

1989: 7 jj, 187, 200 jj, seal ka teemaga seotud kirjandust). Balti maksimaalareaali kuulunud piirkondadest (Ülem-Dnepr, Paremkalda-Ukraina, Oka jõgikond ja Põhja-Vene) on just Loode-Venes enim tänapäeva balti aladega ühiseid balti hüdronüümitüvesid (Agejeva 1981: 142). Loode-Vene balti substraatnime häälikuline ilme on väga slaavipärane: neid iseloomustab pleofoonia, diftongide asendamine monoftongidega, nasaaliga ühendite lihtsustumine, mitut laadi palatalisatsioonid, lõpuosiste kohanemine jpm, mis räägib kohanimede suurest vanusest. Pihkva- ja Novgorodimaal on kindlaks tehtud umbkaudu 150 balti päritolu hüdronüümi, samavõrra ka soomeugrilisi. See on tähelepanuväärne saavutus, pidades silmas tõsiasi, et väga paljud balti ja slaavi sõnatüved on sarnased ja tegemist on ammu slaavistunud alaga, mistõttu substraatsete toponüümide algse kuju taastamine pole foneetilise kohanemise, ümbermõtestamise, kalkeerimise jne tõttu kerge ülesanne. Mida lõunamale liikuda, seda märgatavam on balti jälg. Balti hüdronüüme on tihedalt Velikaja ja Lovati jõgikonna kesk- ja ülemjooksul. Vaadeldava alaga liitub orgaaniliselt Kirde-Latgale, kust saab alguse mitu Velikaja vasakpoolset lisajõge.

Setu kohanimel varas tuleks balti päritolu kaaluda järgmistel juhtudel: **Asmininka / Osminova** / Osminina / Осьмининки / Осминова k (Laura), vrd lt Asmenis / Asmeņu-ēzērs jv (Vecpiebalga), ld Ašmenā j, Ašmonī upēlis j, võimalik, et selle sarja nimedes on säilinud balti *akmen*-tüve 'kivi' häälikuline teisend, vrd nt ld *āšmenys* '(kirve, noa) tera', vn Осмониха j (Ostrov, Velikaja jk), Осмонь j (Ülem-Dnepr) jt E I: 44, Vanagas 1981: 50, Agejeva 1981: 142, 1989: 194, 202–203, LĢIA; **Beržini** jv (Meremäe), vrd ld Beržinis jv, *bēržas* 'kask', lt Bēržine k (Izvalta), pr Bersin E I: 107, Vanagas 1981: 62 *sub* Bērža; **Gardinka** / Gordinka / Гардинка / Гординка Kudepi lj, soo (Laura), vrd ld Gárduva j, Gardéna j jt, *gařdas* 'koppel, latter', lt Gardupe j (Annenieki), Gardauņa j (Krustpils) jt E I: 297, Vanagas 1981: 106–107; **Kudepi** / Кудеп / Кудеп / на Кудепи (XIV–XV sajand) j = lt Kūdupe (Velikaja lj, 4,9 km ulatuses Lāti ja Vene piirijõgi, saab alguse Liepna v-s Lätis), vrd lt Kūdupe j (Alsviķi), *upe* 'jõgi', Kūdupe mōis (Liepna), ld Kuōdupis, Kuodupys, *upē* 'jõgi', pr Kudyn, Kodyen, Coditten, vn Кудь (Volga parem lj) Vasmer 1934: 362–363, E II: 185, Toporov 1966: 84, 1972: 220, Vanagas 1981: 172, Agejeva 1989: 95; **Labkova** k (Laura), vrd lt Labas-purvs soo (Alsviķi), ld Labà j, Labē jv jt, vn Лаббе jv (Pihkva obl), Лабенка oja (Pihkva obl) E II: 243, Vanagas 1981: 177, Agejeva 1989: 191; **Liidva** / Lidva / Litva / за Лидовскимъ (1558) / Лидва (1585) j, hm, m = lt Lidva j (Kudepi vasak lj), Lidva jv (Misso), vrd ld Lyduvā j jt, lt Lidava tl (Ķeri), Līdeksnes-ēzers jv (Nirza) E II: 317, Vanagas 1981: 188–189, Agejeva 1989: 191–192, -(u)va on küll balti jōenimede tüüpiline formant, kuid ei osuta alati nime balti algupärale; **Lubanets** / Lübnitsa / Lüübniitsa (Mikitamäe) / Lüübenitsa / Любянецъ jv (Irboska), vrd ld Lubōnē j jt, lt Lubāns / ltg Lubōns jv (Rēzekne), Lubāneņš jv-d (Rēzekne, Krāslava), pr Luben jv, Lubano / Lubeno j E II: 342–343, Vanagas 1981: 196; **Lukane** / Lukano / Lukanets / Лукане jv (Irboska) ja **Lokna** / Lokno / Лакна / Локно k, tl-d (Irboska), vrd ld Luknā j, jv, Lūknē j, Lūknas jv jt, *lukniūoti* 'vajuma, õõtsuma', *lūknē* 'vesikupp (taim)', lt Luknis jv (Brocēni), Lukna-ēzērs jv (Višķi) jt, *lukns* 'painduv, nõtkē', *lūksna* 'soine ala' E II: 345, Vanagas 1981: 197, ME II: 510, 511, vn Локня (Lovati vasakpoolne lj), Локновато jv (Velikije Luki), Локна, Локня j (Ülem-Dnepr) Toporov 1972: 234 viide 35, vlgvn Лакна jv (Grodna obl), Лакнея, Локница (Pripjati jk) Žutškevitš 1974: 195, 208; **Mesguška** / Mezguška / Мезгушка j

(Kudepi vasak lj, Laura), vrd ld Miškīnis jv, *miškas* 'mets', ? lt Mezišu-ēzers jv, Mezišu upe j (Pededze), *mežs* 'mets' E II: 424, Vanagas 1981: 218; **Miltsi** / Милицкое soo (Uue-Irboska), **Miltsō** / Miltsō k (Uue-Irboska), vrd lt Miltiņi soo (Iecava) jt, *miltenes* mitm 'leesikad', ? Milica tl (Mazsalaca), ld Miltēniai m, samuti ld Miltē-tūvelised jõe-, niidu- ja metsanimed, nt Milčiupē j, Milčiaraisčiai m jt, vn Милициньское k E II: 437, ME I: 627–628, Vanagas 1981: 215, 216 *sub* Miltaujā, Торогов 1972: 274; **Naalitsa** / Налицкое jv (Irboska), Nalitsa / Налица (Kudepi vasak lj, Irboska), vrd ld Nālija jv Vanagas 1981: 223; **Želtšanō** / Žaltšana / Saltsanuva / Желчаны / Жалчаны j, k (Laura), vrd ld Gelčiū j, Gelčiai k, vn Желча j (suubub Lämmijärve Želtša lahte) Vanagas 1981: 111, postdorsaalide, sh *k' > c*, *g' > ž* esimene ühisslaavi palatalisatsioon toimus oletatavasti ajavahemikus III–V sajand Agejeva 1989: 100–200; **Tse-repi** / Tserebi / Череповское jv, soo (Misso), vrd ld Kērpis j, *kērpē* 'samblik', lt Cērps / Cērpes ezers jv (Krāslava), *cērpa* / *cērps*¹ '(soos kasvav) pikk rohi; jusshein; allikmailane' E I: 163–164, Vanagas 1981: 154, Zeps 1977: 427, ME I: 378, LĢIA; **Vergulitsa** / Вергулица (Pededze vasak lj, Laura) = lt Virgūlica j, soo (Alūksne), vrd ld Virg-upis j jt, lt *virga* 'soine niit', *virgi* mitm 'lainesäbrud' Vanagas 1981: 387 *sub* Virgē, ME IV: 604, 605.

Lisaks esitatud juhtudele on arvukalt muidki selgelt balti päritolu nimesid, kuid neutraalse häälikuehituse tõttu on raske eristada uuemat läti-latgali nimekihistist vanemast balti kihist. Järgmised kohanimed võivad olla kas vanemat balti või uuemat läti (latgale) päritolu: **Juudova** soo (Vārskā), vrd lt Jūdu-purvs soo (Milzkalne), Jūd-purvs soo (Cērkste), Jodenu-purvs soo (Džūkste), Jūdiņu ēzers jv (Balvi), *juods* 'kuri vaim', ld Júoda j, Júodas jv, *júodas* 'must, musta karva; must, külvamata (põld); määrdunud; väsitav, vaevaline; vastik, kõlvatu' E I: 408, 410, ME II: 125; **Koolina** / Kolina / Голино mõis, k, pst, vrd lt Gals-nimed: Galīņi tl, *gals* 'ots, lõpp; latv; nurk, piirkond jt', ld Galiniai tl, *gālas* 'ots, lõpp, piir jt' E I: 292–294, ME I: 592–595; **Kuksina** mg, k (Meremäe), ? vrd lt Kukšu kalns mg E II: 165, *kukša* 'köverus, käänak, kühm, küür, väike kungas, pōndak jt', ld *kuksà* 'nupp, muhk, kühm, mugar' ME II: 302; **Lamuski** / Lamištše / Lomištše / Ломище / Ламище k (Laura), vrd lt Lami k (Vidsmuiža), Lamenieki n (Rāmuļi) jt, *lāma* 'lomp, loik, soo', ld *lomà* 'madal koht põllul' E II: 254, ME II: 438, vrd ka balti maksimaalareaali jonenime Лама (Volga jk) Vasmer 1934: 364; **Lutskoje** / Луцкое jv (Irboska), vrd lt Ludza jv, Ludze j, *lūgas* 'soine jōeharu; mādaso; tiik, hauakoht jōes', ld Lūginas j E II: 343–344, Vanagas 1981: 196; **Melduva** / Meldova / Мелдово k (Meremäe), vrd lt Meldine hm jt, ld Meldinē n, Meldīniai k, lt *mēldi* mitm, ld *mēldas* 'kōrkjas' E II: 406, vt ka Truusmann 1897: 42; **Ostruva** / Ostrova / Островъ (1686) k (Meremäe), vrd lt Astravas-ciems k (Višķi) jt, *astrs* 'hobuse sabajōhv; kōrkjas, pilliroog' E I: 45, ME I: 146, teisiti Simm 1971: 171; **Pugirovka** / Путировка tl-d (Roodva), ? vrd lt Pauguri tl (Gulbene, Alūksne jm), *paugurs* 'lage viljatu kungas, mäeseljandik' LVV 2003: 174–175, LĢIA, ME III: 127; **Tupl'uva** / Дуплево oja, k (Meremäe), ? vrd lt Dupli tl (Dzērve, Vecpils), *duplis* 'soolatoos' E I: 240, ME I: 518, vn Дупля jv, k (Pihkva, Tveri obl), Дуполка j (Ülem-Dnepr) Agejeva 1989: 171. Balti substraatnimed, aga ka uuemad läti-latgale nimed on sageli saanud vene (slaavi) (topo)formandi, mida siin pole eraldi eritletud ega esile toodud.

¹ Lāti näidetes silbitoone ei märgita.

Läti ja latgali päritolu kohanimed

Läti põlisasustus on ulatunud tänapäeva Pihkvamaa piiridesse (lähemalt vt nt Bielenstein 1892: 21–23; Bukšs 1974). Läti uusasukate väljaränne naaberkubermangudesse algas 1840. aasta paiku, saades erakordsed mõõtmed alles talurahva suure väljarändamise ajal pärast 1860. aastat. Ajavahemikus 1843–1859 oli väljaränne veel tagasihoidlik ja Pihkva kubermangu rajati vaid mõni läti koloonia; neist esimene oli Laura (LKV IX: 17 115 *sub* kolonijas, latviešu; LKV IV: 7436–7442 *sub* Emigrācija. Latvija; ЭС; Veigners 2009: 22–24). XIX sajandi lõpuks ületas läti siirdlaste arv Pihkvamaal 6000 piiri. Siirdlaste enamik pärines Pihkvamaaga külgnevast Valga kreisist Kagu-Lätis (Smiltene, Alūksne, Apukalns, Piebalga, Trikāta). Lätlased rajasid omi kolooniaid, kuid asuti elama ka eesti-läti-vene segaküladesse, nagu Karuska, Summilova, Luuska, Tedressaarõ ja Tiklasõ. Arvukalt saabus läti uusasukaid Pankjavitša valda. Esimesed läti kolonistid tulid Laura piirkonda 1860–1863, teistel andmetel aga juba 1840. aasta paiku. Laura koloonia hõlmas u 35 km pika ja 30 km laia vööndi (300 km²) Läti piirist kuni Vruda jõeni, mis oli koloonia looduslik põhjapiir; elati tihedamini koos 10–25 majapidamise kaupa (vt Krasnais 1938: 55). Laura koloonia esimesi rajajaid olid nt Jēkabs Baķis ja Pēteris Freilebens (LKV XII 1935: 22 639–22 646 *sub* Lauru kolonija; Kurzemes Vārds 1937; Krasnais 1938: 55). Nimetatud isikute perekonnanimed on tõenäoliselt aluseks talunimedele **Bakis** / Грев(ельскій) Бакись ja **Freilibeni** / Фрейлибен. Läti nimekihistis ongi ennekõike esindatud küla- ja talunimedega, mille läti päritolu on enamasti üsna hõlpsasti tuvastatav, sest nähtavasti on valdavalt tegemist hilistekkeliste kohanimedega. Allpool toodud kohanimede läti päritolu oletust toetavad: nimede leksikaalne koostis, lätilikud lõpuosised, sarnaste kohanimede olemasolu Lätis, sealjuures peamiselt Vidzemes ja/või Latgales, asustusloolised tõsiasiad. Artiklis toodud kõrvutuste hulka on juhtunud kahtlemata ka selliseid, mida seob pelgalt puhtkõlaline sarnasus. Üldnimedega suhestatud kohanimede edasine topograafiline analüüs laiemas toponüümilises kontekstis tõstaks kahtlemata kõrvutuste usutavust.

Setumaa läti päritolu kohanimede hulgas tõusevad esile läti kohanimedele tüüpiliste lõpuosistega *-nV* (vrd lt *-ni*), *-li* (vrd lt *-li*) ja *ši*-nimed. *-ni*, *-li* ja *-ši* viitavad mitmuslikule lähtekujule. *nV*-lõpuga on nt **Akmeni** / Akmino / Akmeni / Акменскій / Акмени tl (Meremäe), vrd lt Akmeni tl (Kabile) jt, *akmens*, ltg *akmiņs* 'kivi', ld *akmiō* : *akmeñs* id. E I: 16, ME I: 64; **Gagulina** / Гагулино / Гагулина jv, k (Laura), ? vrd lt Goguļi (*-o- ? < -a-*) tl (Mārkalne) E I: 287; **Govsina** / Govzina / Gavzino / Kovsino / Говзино k (Laura), vrd lt Gausiņi tl (Salaspils), Gausiņa-kalns mg (Valtaiķi) jt, *gauss* 'aeganõudev, aeglane' E I: 304–305, ME I: 612–613; **Kalvina** / Kalvino / Кальвино / Кальвина k, pst (Laura), vrd lt Kalviņi tl (Arlava jm), *kalva*, *kalve* 'sepikoda', *kalvis* 'sepp' E II: 28–29, ME II: 146 jpt. Olgu siiski lisatud, et *n*-element esineb ka Setumaa slaavi kohanimede formantides (nt *-Vn-*, *-enk-*, *-ink-*), mistõttu selle nn diagnostiline väärtus balti ja slaavi kohanimede eristamisel on väike. *li*-lõpulisel kohanimelisel esindavad Laura külanimed **Greveli** / Гревели, vrd Grēvelis tl (Burtnieki), Grēveļi tl (Jaungulbene) jt E I: 322; **Pupli** / Pauple (Pedetsi vasak lisaolja), vrd lt *upe* 'jõgi', *upele* dem 'oja' ME IV: 300; **Rummuli** / Рюмолово / Румоли, vrd lt Rumuļi tl (Durbe) LĢIA; **Veseli** / Весели k (Laura), vrd lt Veseļi k (Krustpils), tl (Amata) jt LĢIA. *ši*-lõpuga külanimetüüp koondub samuti Laura piirkonda:

Bruniši / Брунишево, vrd lt Brūnīši tl (Vaive) E I: 135; **Gribuši** / Грибуши / Грибаши, vrd lt Gribiši tl E I: 322; **Kendiši** / **Kendeši** / Tendiši / Кендиши / Тендиши, vrd lt Keņģītis tl (Araksti) E II: 207; **Mustiši** / Мустиши; **Papuši** / Papusi / Папушево, võib-olla ka **Terteši** / Тертеши m, r (Järvesuu), ? vrd lt Keŗķinu-purvs soo (Saldus) E II: 214. *ši-lõpulised* balti päritolu kohanimed on iseloomulikud ka Valgevene kohanimestule, nt kohanimetüüp Гайлэши / -шы (Vitsebski obl) Žutškevits 1974: 66.

Tähelepanuväärne on paljudele kohanimedele iseloomulik läti ühis- ja kirjakeele ning kesk- ja liivipärase murdekeele häälikuareng *k'* (kirjapildis *k*) + eesvokaal > *t'* ja *g'* (kirjapildis *g*) + eesvokaal > *d'*: **Kendiši** / Kendeši / Кендиши ja **Tendiši** / Тендиши k (Laura), vrd lt Keņģītis tl (Araksti) E II: 207; Мокуши k (Irboska v), vrd lt Makuši k (Silajāņi), Makuži tl (Vaiņode) E II: 372; **Terteši** / Тертеши m, r (Järvesuu), ? vrd lt Keŗķinu-purvs soo (Saldus) E II: 214; **Küllätüvä** / Кюлити́на ja **Tjulistino** / Тюли́тино k (Meremäe); **Gilneva** / Gilnevo / Гельново ja **Tilnävä** / Tilnevo / Тильнево (*t'* < * *d'*) jv (Kuulja), vrd ld Gilis jv jt, *gilüs* 'sügav', pr Gelauwen jv, *gillin* 'sügav', lt Dzilnas-ezers (Alūksne), *dzilš* 'sügav' E I: 257–258, Vanagas 1981: 115 või ld *gīlnā* 'mustrāhn', lt *dzilna* 'rāhn', ilmselt ka **Tjuršino** / Тюрши́но k (Pankjavitsa), vrd **Kürsina** k (Kuulja) ja **Tjutino** / Тюти́но k (Meremäe) < ee *kūtis* 'ummuksis põletatav tuli', vrd lt *kutis* jt *id.* < ee ME II: 392. Kirjeldatud nähtus on iseloomulik ka vene keskvööndi murretele, mis on arvatavasti kujunenud goljaadi (galindi) substraadil (vt Lekomtseva 1981: 58–59).

l(ʹ)n-järjendiga läti kohanimesed võib täheldada liikvida kadu: **Halahanja**, vrd siiski ka Halahhalña / за Халахалномъ (1341) k (Uue-Irboska); **Abolganō** / Абольганы pst (? Irboska), vrd siiski ka **Abokaln** tl (Pankjavitsa), vrd lt Ābuolkalni tl (Trapene) jt E I: 63; **Pōlgina** / Pōlgino / Пильгане / Пылигино k (Laura), lt *Pils-kalns*-nimesid vt LVV 2006: 13–30, *pilskalns* 'linnamägi, linnus', ld *pīliakalnis id.* See Pihkva vene murdekeele iseärasus tuleb esile ka Setu venelaenulises sõnavaras (Must 2000: 509).

Alljärgnevalt on loend võimalikest läti päritolu kohanimedest, mida pole eespool nimetatud: **Aroti** pst, tl-d (Laura), vrd lt Aruodu-salas s-d (Birži), Arodi tl (Amata), *aruods* 'viljasalv' E I: 43, LÇIA, ME I: 142; **Benderevo** / Бендереве (Laura), ? vrd lt Beņdra-purvs soo (Gavieze), Beņdravene n (Dunalka) jt, ld Beņdrē j jt, *beņdrē* 'ühiskasutuses olev heinamaa, põld' E I: 98; **Glistenetsi** / Glestinetsi / Глистенець / Глестинець jv (Irboska ?) ja **Klōstina** / Glistihina / Glistino / Глистихина / Глистихино / Глистина k (Meremäe), vrd lt Glizda p (Aknīste) jt, Glizdaine savise pinnaga org (Preiļi) jt, *glizda*, *glizds* '(sini)savi' E I: 309, ME I: 628; **Jankina** / Янкино k (Pankjavitsa), vrd lt Janka tl (Kieģeļi), Jankas tl (Jaunroze) E I: 378; **Juudova** / Ютова / Юдова pst, soo (Vārška), vrd lt Jūdiņu eņers jv (Balvi), Lielais / Mazais Jūdiņu jv (Liepna) E I: 408; **Katsanova** / Katšanovo, vrd lt Kacēni k E II: 2; **Kengi** / Кенги pst, tl-d (Pankjavitsa ?), vrd lt Keņģis tl-d, m, p, hm, Keņģi k (Smiltene), *keņģis* 'hobusekronu, setukas; laisk inimene' E II: 207, ME II: 366; **Kikuta** / Кикуты k (Laura), vrd lt Kikuti tl (Alsviķi jm), *kikuts*, *kikuots* 'tikutaja, taevasikk' E II: 219–220, ME I: 379; **Krjaukina** väikek (Petserimaa), vrd lt Krauķu purvs soo (Valka), *krauķis* 'kūnnivares' E II: 126–127, LÇIA, ME II: 263; **Krusōna** tl, oja (Petserimaa), vrd lt Krusiņas / -ņi tl (Tērvete), ? lt *krusa*, ld *krušā* 'rahe' E II: 148; **Kurmino** / Курмино väikek (Laura), vrd lt Kurmene tl (Lejasciems) jt, *kurmis* 'mutt (*Talpa europea*)' E II: 180, ME II: 324; **Lugi** k, pst (Laura),

vrđ lt Lugi k (Kārsava), tl (Viļaka), ? *luga* 'õõtsik kinnikasvava järve ääres' E II: 344, ME II: 510; **Maadalõva** / Madolova / Модилово (1585) / Мадолова k (Laura), vrđ lt Madaļāni k (Eglūna), Madaļas purvs soo (Ranka), Madaļina tl (Sēlpils) jt E II: 364–365; **Mildina** / Миљдино (1585) k (Laura), vrđ lt Mildiņi tl (Aizkraukle) E II: 437; **Moksina** / Макшино / Мокшино / Максино k (Uue-Irboska), vrđ lt Maksini tl (Krustpils), Maksiņi tl (Zvārtava) E II: 371; **Oparina** / Aparino / Апарино k (Irboska), ? vrđ lt Āparāni tl (Sēlpils), Apariņas-purvs soo (Krustpils) jt, *apars* / *apara* / *apare* 'põllupeenar; sōõt, hari-mata põllumaa' E I: 36, ME I: 75; **Osola** tl (Meremāe), vrđ lt Ozols k, jv, tl LĢIA, *uožuols* 'tamm(epuu)' ME IV: 427; Пентехино pst (Laura), vrđ lt Penti tl (Lugaži), Pente pn (Põhja-Vidzeme), Pentjuši k (Ludza) jt LVV 2003: 288–289, LĢIA; **Pitaluva** / Pitalova / Piitalova k (Petseri), vrđ ltg Pitolova / Пыталова, rahvaetimoloogiline tõlgendus: *pie* 'juures, ääres, kõrval' + Tālava linnamg, tl (Valka, Gulbene, Jelgava) LVV 2006: 162, LĢIA; **Setinä** / Setino / Сетино väikek (Irboska), vrđ lt Sietiņi tl (Beverīna jm), Sētiņas tl (Mazsalaca), *siets* 'sōel', *siets* 'sūgav koht jōes', *sēta* 'tara; õu' ME III: 861, 833, LĢIA; **Teksina** / Tekсна / Т'оксина / Декшина / Декшино / Декшино k, org, pst (Petseri, Mikitamāe), vrđ lt Dekšni k (Balvi), *degsnis*, *deksņa* 'tulekahjuase, metsapõlendik, põlenud soo', ld *degsnis* 'põlendik' ME I: 451, E I: 204–206; **Vaarkali** / Varkali k, tl (Meremāe), vrđ lt Varkali tl (Mazsalaca) LĢIA, *varķalis*, *varkalis* 'vasksepp' ME IV: 484; **Visla** / Vislō / Висла oja/j (Uue-Irboska), vrđ lt Vizla j (Ape), *vizla* 'triivjää; virvendus' ME IV: 631, LĢIA; **Viski** / Виски (1585) k (Uue-Irboska), vrđ lt Višķi, ltg Vyški jv, k (Daugavpils) LĢIA.

Oletus, et Setumaa kohanimistu sisaldab arvatavat balti ainest, ei ole tegelikult üldse uus. Nii kõrvutas Jūri Truusmann (vn Юри Трусманъ) Pihkva kubermangu nimesid sageli leedu ja läti üldnimedega, sest leidis, et paljud sealsed kohanimed esindavad „kaheldamatuid leedu-lāti hõimu kuuluvuse tunnuseid”. Oma töö tulemused avaldas Truusmann raamatukeses „Этимология местных названий Псковского уезда” (Ревель: Г. Матизен, 1897). Jaak Simm, pidades küll Truusmanni paljudest allikatest kogutud materjali väärtuslikuks, on tema etimoloogiseerimistööle andnud täiesti eitava hinnangu: Setu kohanimede „seletamine balti keelte abil viis ta kummalistele etimoloogiatele ja sellepärast ei tule tema töö tõsiselt arvesse” (Simm 1970: 173). Vitsebski kubermangu kohanimedest avaldas Truusmann analoogilise töö: „Этимология мѣстныхъ названий Витебской губернии” (Ревель: Г. Матизен, 1897). Mõlemas nimetatud töös püüdis Truusmann seletada kohanimede semantikat, mistõttu sidus neid – enamasti ebaõnnestunult – eesti, soome, vene, leedu, läti või mõne muu keele üldsõnadega ega suutnud oletatavat „leedu ja läti hõimu” kunagist kohalolu tõestada. Läti ja latgale kohanimede asjatundjad Francis Trasuns (1901) ja Ilona Dzene (2011) on Truusmanni hinnanud eelkõige Vitsebski kohanimeraamatu rikkaliku ainestiku ja vanade, peamiselt XVI sajandist pärinevate allikate kasutamise tõttu, kuid leidnud tööst ka vastuvõetavaid, peamiselt Latgale nimede seletusi.

Krivitši jälg Setumaa kohanimevaras

Peamiselt viimastel aastakümnetel on krivitšite teema tõusnud uude valgusse, sest üha enam keeleajaloolasi on keelefaktidele toetudes jõudnud seisukohale, et krivitšid ei kõnelnud idaslaavi, vaid läänebalti-slaavi siirdeideolekti. Krivit-

šite ainelises kultuuris on täheldatud samuti selgeid balti jooni. Edela suunast Pihkvamaale saabunud krivitšid hõivasid Velikaja jõgikonna tõenäoliselt V sajandi paiku (Popov 1981: 29; Agejeva 1985: 98, 1989: 136). Etnonüümidel on teatavasti oluline tähendus etnogeneesi ja asustusloo selgitamisel. Etnonüümile *krivitš* (vvn *кривичи* mitm) on otsitud lähtekohta üldnimede hulgast, kuid senised seletuskatsed ei ole veenvad. Oletatakse, et krivitšite nimi on säilinud tänapäeva läti ja leedu keeles, kus see on üle kandunud venelastele: lt *krievs*, ltg *krīvs* 'venelane', ld murd *kriēvas* 'venelane; valgevenelane' (vt ka LEV I: 425). Valentin Janin ja Andrei Zaliznjak (1986: 281) on krivitšitega seostanud Novgorodi tohtkirjades esinevad paganlikud hüüd- ja isikunimed *Кривецъ* ja *Кривъ*. Etnonüümse taustaga on ilmselt ka vanavene isikunimed *Кревъ*, *Крева* (Žutškevitš 1974: 182; ka Tupikov 1903: 207). Vadim Žutškevitš (1968: 150, 1974: 182, 183) on krivitšitega sidunud Valgevene külanimed *Крѣва* (Grodna obl), *Кривічы* (Vitsebski, Grodna ja Minski obl) ja *Крайваницы* (*Крейваницы*, Grodna obl).

Julius Mägiste on arvanud, et krivitši asustuse jälgi otsides tuleb vaatluse alla võtta Võrumaa kohanimestik, „sest selles on aineseid, mis võivad ehk enam anda kui häälikulooline uurimine” (Mägiste 1957: 172). Ülaesitatud taustal oleks ahvatlev siduda krivitšitega Setumaa külanimed **Krivsk** / *Krivska* / *Кривск* / *Кривско* (*Krupa*), **Kriivikova** / *Krivikova* / *Кривиково* (*Pankjavitša*) ja **Kreevetsi** (*Pankjavitša*). Oletuse õigsuse korral oleks seega tegemist krivitšite asuala äärealal levinud etnonüümset algupära kohanimedega või sisserändega paikkonda.

Oletatakse, et osa Pihkva vanapärase vene murde häälikulisi eriarenguid peegeldavad (põhja)krivitši keeleuusus, nt nn teine pleofoonia, mida iseloomustab dubleerivate redutseeritud vokaalide *ɤ* ja *ɸ* sugenemine ka *r*-i ja *l*-i järele ning seejärel täisvokaalideks kujunemine (vt Janin, Zaliznjak 1986). Kirjeldatud häälikuarengut võiksid Setu kohanimistus esindada nt **Gorontšarova** / *Gorončarovo* / *Gorončarova* k (*Pankjavitša*), vrd Novgorodi tohtkirjade *горончаро* 'pottsepp' (Janin, Zaliznjak 1986: 125), vvn *гърньчаръ* *id.* (Vasmer I: 438); **Tseremново** / *Tšeremново* / *Черемново* k (*Pankjavitša*), vrd sl **črmen-*, vn murd *черёмный* / *чермный* 'punane' (vrd Agejeva 1985: 11, 1989: 66), **Virehnjak** / *Virehnyak* kungas (*Uue-Irboska*), vrd vn murd *вѣрѣх* / *верѣх* 'ülaosa, tipp', vanavn *врѣхъ* *id.* (Vasmer I: 301), samuti ld *viršūs* 'ülemine osa'.

Vene keelele võõrast plefooniat *CrVC*, mida on kirjeldanud Zaliznjak (2004 : 41, 50, 52), võivad Setu kohanimistus esindada **Brestelevo** / *Brezdelevo* / *Бредѣлево* / *Бризделева* k (*Pankjavitša*), ? vrd blg *бреза*, vn *береза* 'kask', **Krohova**, siiski ka *Korohkuva* / *Gorohhova* / *Горохово* k (*Petseri*) ja **Krohovitsa**, siiski ka *Gorohhovištše* / *Гороховище* paik (*Kuulja*), vrd pl *groch* ja vn *гороx* 'hernes', **Kropkuva** / *Krobkova* / *Кропково* / *Кробково* k (*Meremäe*), ? vrd blg *кран*, vn *кóрон* 'karpkala'.

Vanapärasele Pihkva murdele iseloomulikku sibilantide *s* / *š* ja *z* / *ž* fakultatiivset vaheldust, mis meenutab poola *mazurenie*-nähtust, on samuti peetud krivitšipärasuseks (vt nt Karinski 1909: 178). Pihkva murdekeele uurija S. Gluskina (1962) arvates on see siiski pigem läänemeresoome substraatnähtus, kuid mis on arvatavasti realiseerunud balti hõimude vahendusel. Kirjeldatud sibilandivaheldus on Setu kohanimistus erakordselt sage, nagu nt juhtudel **Moksina** / *Макшино* / *Мокшино* / *Максино* k (*Uue-Irboska*); **Sesniga** / *Шешниково* / *Сешникова* k (*Värška*); **Sihnova** / *Сихнова* / *Зехново* / *Захново* / *Жехново* k (*Irboska*).

Loode- ja Kesk-Venes ning Valgevenes levivad hüdronüüme ja asustusnimesid Велье, Велья, Вельица, vlgvn Bélle jv (Vitsebski obl, vt Žutškevitš 1974: 46; vrd sl *велии*, vn van *велиий* 'suur, tohutu'), samuti ld Velét-upis j, Veliuonà j jt (Vanagas 1981: 370–371) peetakse krivitši päritolu kohanimedeks (vt nt Būga III: 883; Agejeva 1989: 43, 160). Setu kohanimistus suhestuvad nendega **Velitsa** / Velje / Велье (Kudepi vasak lj), **Velña** / Велья / Велье jv (Irboska), **Velnä** / Невелино / Велени k (Värska).

Valgevene kihistis Setumaa kohanimistus

Pihkvamaa vene murdekeelt iseloomustavad arvukad valgevenepärasused kõigil keeletasandil. Vene ja Valgevene kohanimeuurijad on juhtinud tähelepanu Valgevene ja Pihkva- ning Novgorodimaa rohketele ühiste kohanimedele ja moodustusmallidele. Ühisarenguid võib seletada tihedate naabrussuhtega, kuid Vene slavist Nikolai Karinski on püstitanud hüpoteesi valgevenelaste massilisest sisserändest. Karinski järgi algas valgevenelaste sissevool Pihkvamaale tõenäoliselt XIV sajandi lõpupoole ja kestis kuni XVI sajandini, põhjustades XV sajandil toimunud järske muutusi Pihkva murdes (Karinski 1909: 203–207; vt ka Agejeva 1989: 74). Setumaa slaavi algupära kohanimedes ilmnevad väga selgelt sellised valgevene keelele iseloomulikud häälikujooned nagu *vC > u* (Karinski 1909: 176–178) – **Ulaskova** / Уласково / Власкова k (Meremäe); *r-i* depalatalisatsioon, s.o (*kri-* > (*k*)*rö-*) (Karinski 1909: 180–183) – **Röseva** / Rössevo / Rõossova / Rissova / Рысево / Рисева k (Petseri); *dze*kanje, s.o *d' > d'z* – **Tsüdsinä** / Tsütsinä (*ds / ts < d'z*) / Чудино veski (Saatse); *tse*kanje, s.o *t' > t's* – **Tsiivikova** / Tsiivikova / Tivikova / ТИВИКОВО k (Petseri). Need ja mitmed muudki valgevenepärased häälikujooned on iseloomulikud ka eesti murdekeele vene laenudele (vt Must 2000: 494, 506–507, 509, 512).

Pole välistatud, et valgevene kolonisatsioon tõi Pihkvamaale kaasa ka balti, leedu ja võib-olla jatvingi kohanimeainest, kusjuures tuleb meeles pidada, et eriti kompaktselt on leedu päritolu kohanimed esindatud Loode-Valgevenes. Valgevene kohanimedes leidub nii slaavi tausta kui ka kohaliku iseloomuga maastikusõnu, mida vene keel ei tunne. Näiteid võimalikest valgevene päritolu kohanimedest: **Geisterovo** / Гейстерово soo (Petseri), vrd vlgvn Гейстүны k (Grodna obl) < ld Geistaras pn jt, Geist-upÿs j jt Žutškevitš 1974: 69, Vanagas 1981: 110, LPŽ I: 645; **Labandõ** / Lobanõ / Лобаны k (Pankjavitsa), vrd vlgvn Лобаны k-d (Vitsebski obl) Žutškevitš 1974: 205, lt Labuone, Labuonis jv (Madona), ld Labúnai k, pr Labune n E II: 244; **Mantsi** / Mantsina / Mantšino / Манчихино k (Uue-Irboska), vrd vlgvn Мánча (Berezina parem lj), Мánчыцы k (Gomeli obl) Žutškevitš 1974: 223; **Medele** / Медлы (Мядлы, 1585), vrd vlgvn Мядель (Мядзел) jv, as (Minski obl) Žutškevitš 1968: 120, 157, 1974: 249, Мядзел pn, ld Medēlis j, *mēdè / mēdis* 'mets', *medēlis* dem 'väike, noor puu; metsatukk' Vanagas 1981: 208, Medēlis pn Rimša 1981: 198; **Montorova** / Монторово väikek (Roodva), vrd vlgvn Мóнтаўты k (Grodna obl), МОНТЯК pn Žutškevitš 1974: 241, *mon(t)- / man(t)-* on leedu isikunimeses sageli esinev osis, nn antropolekseem, vt ka pr isikunimed Munte, Monte LPŽ II: 151–153; **Motina** / Motõlino / Мотылино k (Irboska), vrd vlgvn Мóталь k (Bresti obl), ld *mótina* 'ema', *motùlè* 'emake; õlevihk õlgkatuse räästaosa katmiseks' Žutškevitš 1968: 156; **Navigõ** / Новинки k (Meremäe), ? vrd vlgvn Навікі k (Vitsebski,

Grodna, Magiljovi obl) Žutškevitš 1974: 259–260; **Oboltšanõ** / Обольчаны k (Irboska), vrd vlgvn Оболье jv, k (Vitsebski obl), ld *Obelē* j jt, *obelē* / *obelis* 'õunapuu' Žutškevitš 1968: 159, Vanagas 1981: 233–234; **Talka** (Piusa jõe parem lisaoja), vrd vlgvn Талька (Svislotši parem lj), k (Minski obl) Žutškevitš 1968: 170; **Tregino** / Strešnoje / Стрешное jv (Irboska), vrd vlgvn Стрешно jv (Vitsebski obl), Стрѣшын as (Gomeli obl), vt ka Žutškevitš 1968: 169.

Arvatavalt valgevene üldnimedele osutavad Setumaa kohanimed **Alhovi-da** / Альховида jv (Irboska), ? vrd vlgvn *алѣс* 'soo', *альсавина* 'soine ala, kust voolab läbi oja', *альса* 'turbaraba', ld Alšiä j, jv jt Vanagas 1981: 40–41, Moki-jenko 1972: 99; **Imšarõ** palu (Värska), vrd vlgvn *имшара* 'samblasoo', vn ka murd *мишара*, pl *mszar id.* ÉSBM 3: 386; **Krusõna** tl, oja (Petserimaa), vrd vlgvn Крушына k (Bresti obl), *крушына* 'türnpuu' Žutškevitš 1974: 186 või lt *Krusinas* / *Krusini* tl (Mežmuiža), *krusa*, ld *krušà* 'rahe' E II: 148; **Kudrova** / Кудрово k (Pankjavitsa), ? vrd vlgvn *кудра* 'tihe märg mets' või lt *kūdra* 'turvas', ld *kūdra* 'võsastunud soine ala; muda; tiik' ME II: 332; **Kurinovo** k (Mikitamäe), ? vrd vlgvn *курень* 'väike tare, hütt, metsamajake' Žutškevitš 1968: 16, 151; **Pel'ska** / Belka / Бѣлка (Piusa lj, Meremäe ja Petseri), **Belkovi** Kõrgraba (soo, Irboska), **Belkov**-Mohh soo (Irboska), vrd vlgvn Бельская j (Zahhodnjaja Dzvina jk), Белька turbaraba (Polesje), Бельск k (Bresti obl), *бель* 'kõrgsoo, kus kasvab valge sammal ja kidur mets', lt *bēlute* 'lomp, loik' Katonova 1973: 47–49, Žutškevitš 1974: 24; **Vitka** / Viitka jv (Misso), vrd vlgvn *вітъ* / *вітве* 'laukasoo, mädasoo' Žutškevitš 1968: 14, 138; **Õrsava** / Ersava / Ржаво jv, k (Värska), vrd vlgvn *іржá* 'rooste, roostekiht sooveel' Mokijenko 1972: 103, ÉSBM 3: 396 jmt.

Seoses Valgevene teemaga tuleb tähelepanu juhtida *ичи*-/*овичи*-formandiga kohanimedele, mis lääneslaavi alade kõrval esinevad Valgevenes ja Ukraina Polesjes, kuid enklaaviti ka põhjemal, sh Pihkvamaal. Setu kohanimistus esindavad seda nimetüüpi nt külanimed **Borševitši** / Borštševitši / Borsevitsa / Борщевичи (Irboska); **Budovitši** / Puudavitsa / Будовичи (Kuulja); **Mitkovitsõ** / Metkavitsa / Митковичи (Petseri); **Määsovitsa** / Мязовичи (Värska). Lõpuosis *ts* ootuspärase *tš* asemel johtub kohalikule vene murdekeelele iseloomulikust *tsokanje*-nähtusest, s.o afrikaatide *ч* ja *ц* kokkulangemisest afrikaadiks *ц* (vt Karinski 1909: 202). Vene *ичи*-/*овичи*-nimesid peetakse üldiselt patronüümseteks, kuid nn geograafiliste järelliidete piirkondliku leviku uurimisele suurt tähelepanu pööranud vene toponüümik Vladimir Nikonov on selgitanud, et hilisemas feodaalühiskonnas on selliste nimede semantika märgatavalt laienenud, väljendades vasallsuhteid, ühiskondlikku positsiooni, tegevusala vms (Nikonov 1968: 197, 201).

Mõned tähelepanekud Setumaa vene kohanimedest

Pihkvamaa slaavistumise alguseks võib tinglikult pidada juba V sajandit pKr, kui Pihkvamaale saabusid slaavistatud või slaavistunud krivitšid. Kolonisatsiooniga kaasatoodud kohanimeaines on väga arhailise iseloomuga: Pihkvamaa hüdronüümika esindab nimelt juhte, millel on rööbikuid lääne- ja lõuna-slaavi keeltes, nagu **Piskoni** / Пискони / Пескони k (Uue-Irboska), vrd vlgvn Пискуны (Vitsebski obl), ukr (Polesje) *пискун* 'madal liivane koht, liivane muld', *пискова* 'madal liivane koht' jt, pl *piaskowy*, tš *pískový* 'liiva-, liivane', pl Pias-

kowe jv, j, lt Piskuni k, jv (Rēzna) Marusenko 1968: 242, Agejeva 1989: 199, LVV 2006: 88; **Tseremново** / Tšeremново / Черемново k (Pankjavitsa), vrd sl *črmen- 'punane', vn murd черёмный *id.* Agejeva 1989: 58, 65, 159, 182–183. Samasse rühma kuuluvad antroponüümse taustaga kohanimed, nagu **Papuši** / Papuševa / Папушево k (Laura), vrd vn Папушев isanimi, tš Papušek isikunimi ja **Sihnova** / Sehnovo / Сихнова k (Irboska), vrd pl Siechno, Sechno isikunimi Agejeva 1989: 78, 79.

Erilist huvi pakuvad kohanimed, milles toimunud häälikumuutusi on võimalik siduda suhtelise dateeringuga. Nii nt *-oro/-ere/-olo*-järjendit sisaldavad nimekujud on allutatud ühisslaavi esimese pleofoonia seadusele, mis toimis ajavahemikus VII–XI saj (vt nt Vasmer 1935: 583; Agejeva 1989: 151, 199–200), esindades seega vanavene nimekihistist sõltumata sellest, kas tegemist on paiksete või siirdnimedega, nt **Kolomtsa** / в Коломенской переѣздъ (1425–1469) / Коломцы (1585) k, s, vrd ee *koole* : *koolme*, L *koolma* 'madal koht jões; vana jõesäng' ja/või lms *kalma* 'surm' jt; **Korodissa** / Gorodištše mäed (Krupa); **Peresniga** / Березняк (1585) k (Petseri), Peresova / Beresovo / Березово jv (Kulje); **Korohkuva** / Gorohhova / Горохово k (Petseri); **Volodina** / Володино k (Pankjavitsa); **Vorobi** / Voropi / Воробьево k (Värska); **Voronitsa** / Voronkina / Voronkino jv / озеро Воронкинское (Pankjavitsa); **Molosva** / Moložva jt / Моложайка / Моложевка jt j/oja (Krupa, Värska); **Sorokina** / Сорokino k (Petseri) jmt. Uuemasse kihti kuuluvad vaieldamatult aga vaegvokaalsed **Moldagovitsa** / Moldogovitši k, s, pst / пустошь Малдоговичи, vrd siiski ка Молодоговичи (Vilo) jt.

Vanemasse nimekihistisse kuuluvad enne X sajandit toimunud *d e n a s a l i s a t s i o o n i l e* allutatud kohanimed (vt Vasmer 1935: 583; Agejeva 1989: 151), nt **Kostina** / Костина (1686) k (Irboska, Vilo) < Коста ← Константин (vt Janin, Zaliznjak 1986: 280); **Kostkova** / Костково (1585) / Кастьково k (Värska) < Костька ← Коста ← Ко(н)ста ← Ко(н)стантин (vt Janin, Zaliznjak 1986: 280); **Lädinä** / Лединки 1536 / Лядинка k (Krupa), vrd vn лядя 'noore metsaga kaetud ala, uudismaa jt' < sl **lendo*. Uemas nimeainestikis on vokaali ja nasaali ühendid ootuspäraselt taas esindatud, nt **Antkruva** / Андроново (Mere-mäe); **Benderevo** / Бендереве (Lõuna); **Kundrusõ** / Кондрашево k (Värska); **Montorova** / Монторово väikek (Roodva).

Asustusloo seisukohast on eriti huvipakkuv kohanimeaines, mille aluseks olevatel üldnimedel on vene kontekstis kohalik iseloom. Kohalikku eriarengut on võimalik jälgida Novgorodi ja Pihkva tohtkirjade, piirkonna toponüümide ja kohaliku vene murdekeele toel. Ilmeka lokaalse iseloomuga on kohanimed, kus puudub teine regressiivne palatalisatsioon, s.o *ć, ž* ja *č* püsimine eesvokaalide ees, mis ei erista Pihkva murdekeelt mitte üksnes teistest idaslaavi, vaid kõigest muist slaavi keeltest (Janin, Zaliznjak 1986: 112; Zaliznjak 2004: 38, 42). Setu kohanimestus esindavad kirjeldatud vanapärast foneetikat külanimed **Vers-tuna** (< gv-) / Gverston (Senno), vrd vn Гверстон jt, vn murd *гверста́* / *гверстá*, vvn *гвѣрста* (*гвѣрзда*) 'mügi, rähk, kruus, sõmer', aga ka vn murd *жерства id.*, vlgvn *жерства*, ukr *жорства* 'rabe liivakivi' (Popov 1981: 60; POS 6: 148; Janin, Zaliznjak 1986: 113; Zaliznjak 2004: 45), ja **Hergova** / Herkova / Херково / Херкова (Petseri), vrd vvn *хѣрв*, kuid vn *сѣрв* 'hall, värvimata kalev'; vene allikates esineb külanimi mõlemal kujul: Херково ja Сѣрково (Zaliznjak 2004: 42).

Setumaa kohanimedele uurijad on korduvalt tõdenud, et enamik piirkonna külanimesid on isikunimetekkelised (vt Faster 2013: 204). Sama pädeb

ka sealsete vene kohanime suhtes (vt nt Agejeva 1989: 68). Nii setu kui vene antroponüümse taustaga kohanime aluseks on sealjuures sageli hüpokoristilised nimevormid. Setumaa kohanime hulgas on silmatorkavalt rohkesti tüvesisese *hn*-järjendiga nimesid. Nende aluseks on *hno*-lõpuga hüpokoristilised lisa- ja hüüd nimed, mis on tuletatud slaavi (vene) kanoonilistest nimedest ja mille levila hõlmab Loode-Vene kõrval Ukraina ja Valgevene (vt Janin, Zaliznjak 1986: 148, 150, 273; Agejeva 1989: 68–71, 156). *hno*-lõpulisi isikunimesid registreerivad vene allikad hiljemalt XII sajandist alates. Vene foneetikale ebatavalise *hno*-järjendiga isikunimed on jäänud püsima kohanimes, mille tuumikala asub Aleksandr Popovi (1981: 115–116) andmeil Pihkvamaal, kuid tänapäeva vene keelest on see moodustusmall välja tõrjutud (Janin, Zaliznjak 1986: 151). Näiteid Setu kohanimestus: **Alehno-va** / Olehnova / Алехново / Олехново k (Meremäe) ← Алехно << Алексей, vrd vlgvn Олехнович (Алехнович) рп, Олехновичи k (Bresti, Minski obl, vt Žutškevitš 1974: 268); **Grihnevo** / Грихнево (1652) / Грехнево (Meremäe) ← Грихно << Григорий; **Kruhnova** / Kruhnovo / Крухново / Крахново k (Peterseri) ← Крухно; **Lahnovo** / Лахново (1652) k (Värska) ← Лахно; **Mahnova** / Махново (1652) k (Uue-Irboska) ← Махно << Матвей, vrd vlgvn Махнович рп, Махновичи k (Minski, Gomeli obl, vt Žutškevitš 1974: 226); **Manuhnova** / Манухново / Михнова (1686) k (Meremäe) ← Манухно << Мануил ja/või ← Михно << Михаил; **Melähnüvä** / Meljahново, Meljahnovak (Pankjavitsa) ← Мелёхно << Емелиан / Емельян; **Sahnova** / Захнова (1686) / Зехново k (Uue-Irboska) ← Сахно << Александр ja/või Самоила / Самсонъ; **Sihnova** / Sehno-vo / Zehnova / Zehново / Zahново / Зехново / Захново / Сихнова / Жехново k (Irboska) ← Сихно, vrd vlgvn Сехневич рп, Сяхновичи k (Bresti obl, vt Žutškevitš 1974: 343); **Stehnova** / Tehnova / Стехнево (1585–1587) / Стехнева / Стехново / Стехнова k (Laura) ← Стехно << Степан, vrd vlgvn Стехневич рп, Стехновичи k (Bresti obl, vt Žutškevitš 1974: 343) jt.

Isikunimetekkeliste kohanime teise suure rühma moodustavad nimed, mille lähtekohaks on vanavene mittekanooniline isikunimi, kas isa-, lisa- või hüüdnimi (vt ka Agejeva 1989: 72–80). XIII sajand on tinglik piir, milleni ja mille jooksul vene nimesüsteemis domineerivad alles paganlikud nimed, kuid alates XIV sajandist tõrjuvad kanoonilised nimed need kõrvale; viimased muutuvad hüüdnimedeks ja paljude perekonnanime lähtekohaks (Podolskaja 1977: 65). Setu kohanimestus võivad kirjeldatud tekketaustaga olla **Drosto-va** / Дроздово pst (Laura), vrd *дрозд* 'rästas'; **Olohkuva** / Oluhovo / Олухово k (Pankjavitsa), vrd *олух* 'tobu, puupea, tohman'; **Kostõgova** / Костыгово k (Roodva), vrd *костыга* 'jultunud, häbematu inimene', *костыг* 'viisuluda'; **Suevo** / Зуево k (Meremäe) ja Sujeva / Зуево k (Irboska), vrd *зуй*, *зук* 'nepp, kurvits', *зуй* 'mürgeldaja, riiukukk, tülinorija'; **Silova** / Шилово k (Laura), vrd *шило* 'naaskel' jmt. Hüpoteeitilistest (hüüd)nimedest lähtuvad ilmselt ka külanimed **Kurkova** / Куркино / Курково (Irboska), vrd Курка, isanimi Куркин; **Pennüvä** / Penjevo / Пеньево (Laura), vrd Пень, Пнев isanimi (Agejeva 1977: 213).

Vanapäraste paikkondlike vene üldnimedega suhestuvad veel sellised kohanimed nagu **Drislivik** / Trislivika / Tristeivika / Tristivika / Tristeivika / Дрисливик (Kalda), vrd vn Дрисливец 'soos kasvav mets (esineb kohanimes); ohulill (*Gratiola officinalis*)' SRNG 8: 186; **Gnilkina** / Гнилкино / Гнилкина k (Uue-Irboska), vrd *гнила* 'savi; savikas pinnas', *гнило* 'mädasoo,

lotu', vt ka Agejeva 1989: 55, SRNG 6: 244 [apellatiiv levib Loode-Venes], POS 7: 24; **Navoloki** kärk / Наволок soosaar (Kuulja), vrd *наволо́к* 'neem, maanina; kivikuhjatis järve või mere põhjas' Lebedeva 1962: 31–32; **Panikovka** / Пониковка / Паниковка k (Uue-Irboska), vrd *пониква* / *пані́кавэс* 'karstijõgi', vt ka Agejeva 1989: 47–48, samasisuline on ka vlgvn Пані́ква (Berezina parem l) Žutškevitiš 1974: 303; **Plintauka** oja (Laura), vrd Пли́нтова́ка soo, р, *плинта́фка* 'metsast puhastatud põllumaa; rohukamara ümberpööramisega ettevalmistatud uudismaa', *плинто́вка* 'kännimaa keset sood' Lebedeva 1962: 35, SRNG 27: 138; **Satserinna** / Зачеренье k (Värska), vrd *черень* 'turbasoo' Agejeva 1989: 51, teisiti Simm 1970: 175–176, FASTER 2013: 205; **Terebi** / Terepi / Тереб / Теребово (1585) k (Irboska), vrd *тэреб* / *тэре́п* 'sõõrd; põld; heinamaa' Lebedeva 1962: 28, Agejeva 1989: 61, 62; **Treppjärv** / Drebi / Дреб jv (Uue-Irboska), **Dreb** / Дреб (1585) k (Irboska), vrd *дребь* 'põõsastik, võsa, haavasalu', vt ka Agejeva 1985: 17; **Trestino** k (Irboska), Trostina / Тростино k (Uue-Irboska), Rõsna / Trostno k (Mikitamäe), vrd *треста* / *троста* 'kõrkjas, ka: hundinui, pilliroog', vt ka Agejeva 1985: 15, 25, 1989: 58–59.

Kokkuvõtvalt tahaksin rõhutada, et Setumaa kohanimistu mitmekihilisuse süstemaatiline uurimine on teema, mis vajab avarapilgulist lähenemist, et saada uut usutavat teavet Setumaa asustusloo kohta. Selleks on vaja Setumaa kohanimesid kogu nimistut kaasavalt lingvistiliselt töödelda veelgi põhjalikumalt, kui seni on ette võetud. Käesolevas artiklis püüdsin visandada mõningaid võimalikke tähiseid, mida tasuks edaspidises uurimistöös silmas pidada.

Artikkel on valminud autori vabal tahtel ega ole seotud mitte ühegi rahastatava projektiga.

Kirjandus

- Agejeva 1977 = Руфь Александровна Агеева, Антропонимические основы в восточнославянской гидронимии Псковских и Новгородских земель. – Историческая ономастика. Москва: Наука, lk 209–216.
- Agejeva 1981 = Руфь Александровна Агеева, Проблемы межрегионального исследования топонимии балтийского происхождения на восточнославянской территории. – Балто-славянские исследования 1980. Москва: Наука, lk 140–150.
- Agejeva 1985 = Руфь Александровна Агеева, Происхождение имен рек и озер. Москва: Наука.
- Agejeva 1989 = Руфь Александровна Агеева, Гидронимия Русского Северо-Запада как источник культурно-исторической информации. Москва: Наука.
- Bielenstein, August 1892. Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert. Ein Beitrag zur ethnologischen Geographie und Geschichte Russlands. St. Petersburg: Buchdruckerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.
- Būga I–III = Kazimieras Būga 1958–1961. Rinkiniai raštai I–III. Vilnius: Valskybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Bukšs, Miķelis 1974. Seno latgaļu izplatība austrumos no tagadējās robežas. – Jaunā Gaita, kd 98, lk 43–50. http://zagarins.net/jg/jg98/JG98_Bukss.htm (5. XI 2014).

- D z e n e, Ilona 2011. Ieskats līdz šim maz izmantotā vietvārdu avotā. – LZA Vēstis A daļa, kd 65, nr 3–4, lk 107–117. http://www.lza.lv/LZA_VestisA/65_3-4/7_Dzene_Ieskats%20vietv%20avota.pdf (5. XI 2014).
- E I = Jānis E n d z e l ī n s 1956. Latvijas PSR vietvārdi I: 1. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība.
- E II = Jānis E n d z e l ī n s 1961. Latvijas PSR vietvārdi I: 2. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība.
- ЁСВМ 3 = Этымалагічны слоўнік беларускай мовы 3. Мінск: Навука і Тэхніка, 1985.
- F a s t e r, Mariko 2013. Nulgast mäeni. Ülevaade Setomaa nimevarast. – Arvis Kiristaja, Setomaa kohanimed. (Seto Instituudi Toimetised 1.) [Värskā]: Seto Instituut, lk 201–215.
- G l u s k i n a 1962 = С. М. Глускина, Морфофонологические наблюдения над звуком [ch] в псковских говорах. – Псковские говоры I. Труды Псковской диалектологической конференции 1960 года. Псков: Псковский государственный педагогический университет, lk 28–57.
- J a n i n, Z a l i z n j a k 1986 = Валентин Лаврентьевич Янин, Андрей Анатольевич Зализняк, Новгородские грамоты на бересте: (из раскопок 1977–1983 гг.). Комментарии и словоуказатель к берестяным грамотам: (из раскопок 1951–1983 гг.). Москва: Наука.
- K a r i n s k i 1909 = Николай Каринский, Языкъ Пскова и его области въ XV вѣкѣ. С.-Петербургъ: Типографія М. А. Александрова.
- K a t o n o v a 1973 = Е. М. Катонova, Некоторые балтийские гидронимы бассейна Западной Двины на территории Белоруссии. – Балтийские языки и их взаимосвязи со славянскими, финно-угорскими и германскими языками. Тезисы докладов научной конференции посвящено 100-летию со дня рождения акад. Я. Эндзелина. Рига: Зинатне, lk 47–50.
- K i r i s t a j a, Arvis 2013. Setomaa kohanimed. (Seto Instituudi toimetised 1.) [Värskā]: Seto Instituut.
- K r a s n a i s, Vilberts 1938. Latviešu kolonijas. Rīga: Latvju Nacionālās Jaunatnes Savienība.
- Kurzemes Vārds, nr 275 3. XII 1937, <http://data.lnb.lv/nba01/KurzemesVards/1937/KurzemesVards1937-275.pdf> (5. XI 2014).
- Lebedeva 1962 = А. И. Лебедева, Значение топонимики для областного словаря: По материалам топонимики Псков. обл. – Слово в народных говорах русского Севера: сборник статей. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, lk 26–39.
- L e k o m t s e v a 1981 = Маргарита Ивановна Лекомцева, К реконструкции фонологических систем языков голяди и днепровско-двинских балтов. – Балто-славянские исследования 1980. Москва: Наука, lk 52–61.
- LEV I = Konstantīns Karulis 1992. Latviešu etimoloģijas vārdnīca I. Rīga: Avots.
- LĢIA = Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra vietvārdu datubāze. <http://vietvardi.lgia.gov.lv/vv> (4. XI 2014).
- LKV IV = Latviešu konversācijas vārdnīca IV sēj. Rīga: Gulbja apgādība, 1929–1930.
- LKV IX = Latviešu konversācijas vārdnīca IX sēj. Rīga: Gulbja apgādība, 1933.
- LKV XII = Latviešu konversācijas vārdnīca XII sēj. Rīga: Gulbja apgādība, 1935.
- LPŽ I–II = Lietuvių pavardžių žodynas I–II. Toim A. Vanagas. Vilnius: Mokslas, 1985–1989.

- LVV 2003 = Latvijas vietvārdu vārdnīca. *Paaglis–Piķu*. Toim O. Bušs. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- LVV 2006 = Latvijas vietvārdu vārdnīca. *Pilaci–Pracapole*. Toim O. Bušs. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Marusenko 1968 = Т. А. Марусенко, Материалы к словарю украинских апеллятивов (названия рельефов). – Полесье. Лингвистика, археология, топонимика. Москва: Наука, lk 206–254.
- ME I–IV = K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca I–IV. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. Rīgā: Kultūras fonda izdevums, 1923–1932.
- Mokijenko 1972 = В. М. Мокиенко, Псковско-белорусские лексические параллели на славянском фоне (географическая терминология). – Славянская филология: сборник статей. Вып. 2. Ленинград: Ленинградский государственный университет, lk 98–104.
- Must, Mari 2000. Vene laensõnad eesti murretes. Toim Lembit Vaba. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Mägište, Julius 1957. Petserimaast, selle uurimisest ja setude päritolust. – Meie maa IV. Lõuna-Eesti. Eesti elu sõnas ja pildis. Lund: Eesti Kirjanike Kooperaatiiv, lk 165–173.
- Nikonov 1968 = Владимир Андреевич Никонов, Две волны в топонимии Полесья. – Полесье. Лингвистика, археология, топонимика. Москва: Наука, lk 193–205.
- Podolskaja 1977 = Наталья Владимировна Подольская, Некоторые вопросы исторической ономастики в связи с анализом берестяных грамот. – Историческая ономастика. Москва: Наука, lk 49–71.
- Porov 1981 = Александр Иванович Попов, Следы времен минувших: Из истории географических названий Ленинградской, Псковской и Новгородской областей. Ленинград: Наука.
- POS = Псковский областной словарь с историческими данными 1-. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1967–.
- Rimša 1981 = В. П. Римша, Некоторые белорусские антропонимы балтийского происхождения. – Балто-славянские исследования 1980. Москва: Наука, lk 195–202.
- Siim, Jaak 1970. Märkmeid Setumaa endise Satseri valla külanimedest. – Ema-keele Seltsi aastaraamat 16 (1970). Tallinn: Eesti Raamat, lk 173–177.
- Siim, Jaak 1971. Slaavi geograafilisi termineid Setumaa kohanimedena. – Ema-keele Seltsi aastaraamat 17 (1971). Tallinn: Eesti Raamat, lk 169–172.
- SRNG 6 = Словарь русских народных говоров 6. Гл. ред. Ф. П. Филин, Ф. П. Сороколетов. Ленинград: Наука, 1970.
- SRNG 8 = Словарь русских народных говоров 8. Гл. ред. Ф. П. Филин, Ф. П. Сороколетов. Ленинград: Наука, 1972.
- SRNG 27 = Словарь русских народных говоров 27. Гл. ред. Ф. П. Сороколетов. Санкт-Петербург: Наука, 1992.
- Zalijnjak 2004 = Андрей Анатольевич Зализняк, Древненовгородский диалект. 2-е издание, переработанное с учетом материала находок 1995–2003 гг. (Studia philologica.) Москва: Языки славянской культуры. <http://gramoty.ru/?id=dnd> <http://gramoty.ru/?id=dnd> (5. XI 2014).
- Zeps, J. Valdis 1977. A critique of proposed Finnic hydronyms in Latgola. – Studies of Finno-Ugric Linguistics. In Honor of Alo Raun. (Indiana University, Uralic and Altaic Series 131.) Toim Denis Sinor. Bloomington: Indiana University, lk 427–440.

- Žutškev itš 1968 = Вадим Андреевич Жучкевич, Топонимика Белоруссии. Минск: Наука и техника.
- Žutškev itš 1974 = Вадим Андреевич Жучкевич, Краткий топонимический словарь Белоруссии. Минск: Издательство БГУ им. В. И. Ленина.
- Тороров 1966 = Владимир Николаевич Топоров, Из наблюдений над ареальной дифференциацией балтийской гидронимии. Конференция по топонимике северо-западной зоны СССР. Тезисы докладов и сообщений. Рига: Зинатне, lk 81–84.
- Тороров 1972 = Владимир Николаевич Топоров, „Baltica” Подмосковья. – Балто-славянский сборник. Москва: Наука, lk 217–280.
- Trasuns, Francis 1901. Bemerkungen über die „Etymologie der Ortsnamen im Witebsk. Gouvern.” von Trusmann. – Magazin, herausgegeben von den Lettisch-Literarischen Gesellschaft, kd 20, nr 2, lk 92–99. Mitau.
- Trusmann 1897 = Юри Трусмань, Этимология местных названий Псковского уезда. Ревель: Г. Матизен.
- Тупиков 1903 = Николай Михайлович Тупиков, Словарь древне-русских личных собственных имён. С. Петербург: типография И. Н. Скороходова.
- Vanagas, Aleksandras 1981. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. Vilnius: Mokslas.
- Vasmer, Max 1934. Beiträge zur historischen Völkerkunde Osteuropas II. Die ehemalige Ausbreitung der Westfinnen in den heutigen slavischen Ländern. – Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften. S.-Ber. Philos.-hist. Klasse XVIII, lk 351–440.
- Vasmer, Max 1935. Beiträge zur historischen Völkerkunde Osteuropas III. Merja und Tscheremissen. – Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften. S.-Ber. Philos.-hist. Klasse, XIX, lk 507–594.
- Vasmer I–IV = Макс Фасмер, Этимологический словарь русского языка I–IV. Перевод с немецкого и дополнения академика РАН О. Н. Трубачева. Москва: Астрель Аст, 2004.
- Veigners, Ilgvars 2009. Latvieši Igaunijā un Lietuvā. Rīga: SIA Drukātava.

Võrgumaterjalid:

- Беларуска-рускі слоўнік. Менск: Аверсэв, 2001. Укладальнік: Аляксандар Булыка; Беларуска-расійскі слоўнік. Менск: Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1925; Факсімільнае выданьне: Менск: Народная асвета, 1993. Укладальнікі: Мікола Байкоў, Сьцяпан Некрашэвіч. <http://www.slounik.org/bn/> (5. XI 2014).
- Eesti Keele Instituudi kohanimeandmebaas. <http://www.eki.ee/knab/knab.htm> (5. XI 2014).
- ЭС = Энциклопедический Словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. <http://www.vehi.net/brokgauz/> (5. XI 2014).
- Lietuvių kalbos žodyno (t. I–XX, 1941–2002) elektroninio varianto I leidimas 2005. <http://www.lkz.lt/startas.htm> (5. XI 2014).

Tekstis seletamata lühendid:

as = asula; **dem** = deminutiiv; **hm** = heinamaa; **j** = jõgi; **jk** = jõgikond; **ju** = järvi; **k** = küla; **lj** = lisajõgi, **m** = mets; **mg** = mägi; **n** = niit; **obl** = oblast; **p** = põld; **pn** = perekonnanimi; **pst** = puustus; **r** = raba; **s** = saar; **tl** = talu; **v** = vald.

Keeled:

blg = bulgaaria; **ee** = eesti; **L** = lõunaeesti murdekeel; **ld** = leedu; **lms** = läänemeresoome; **lt** = läti; **ltg** = latgali murdekeel; **pl** = poola; **pr** = muinaspreisi; **sl** = slaavi algkeel; **tš** = tšehhi, **ukr** = ukraina; **vlgvn** = valgevene; **vn** = vene; **vvn** = vanavene.

A multi-layered Setumaa

Keywords: Baltic languages, Krivichians, Finnic languages, Slavic languages, place names of Setumaa, substrate place names

The article addresses some etymological issues of the place names of Setumaa, which have hitherto received insufficient attention, if any. Those issues include Baltic substrate names. Attention is drawn to those names of Russian origin that reflect sound changes enabling relative dating. The article emphasizes the necessity of a systematic in-depth investigation of the stratigraphy of the whole toponymic material recorded from Setumaa, with a view to obtaining new reliable information on the settlement history of the region.

Lembit Vaba (b. 1945), PhD, Foreign Member of the Latvian Academy of Sciences, phorest45@gmail.com